

Η ΑΝΑΓΟΡΕΥΣΗ ΤΟΥ ΚΩΣΤΑ ΑΞΕΛΟΥ ΣΕ ΕΠΙΤΙΜΟ ΔΙΔΑΚΤΟΡΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Η ΑΝΑΓΟΡΕΥΣΗ ΤΟΥ

ΚΩΣΤΑ ΑΞΕΛΟΥ

ΣΕ ΕΠΙΤΙΜΟ ΔΙΔΑΚΤΟΡΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

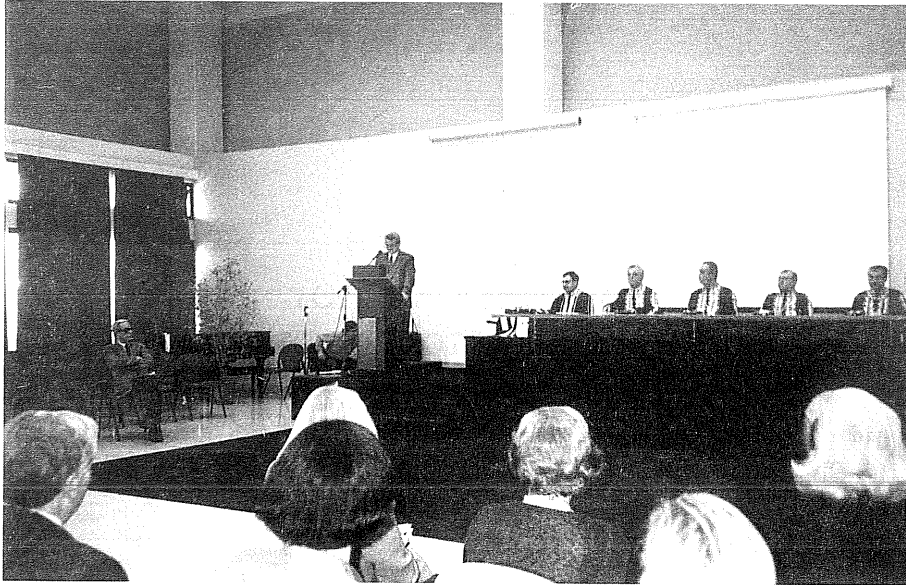
(14 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2000)

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2000

Η ΑΝΑΓΟΡΕΥΣΗ
ΤΟΥ ΚΩΣΤΑ ΑΞΕΛΟΥ
ΣΕ ΕΠΙΤΙΜΟ ΔΙΔΑΚΤΟΡΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
(14 Απριλίου 2000)

Η ΑΝΑΓΟΡΕΥΣΗ
ΤΟΥ ΚΩΣΤΑ ΑΞΕΛΟΥ
ΣΕ ΕΠΙΤΙΜΟ ΔΙΔΑΚΤΟΡΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
(14 Απριλίου 2000)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Τμήμα Δημοσίων και Διεθνών Σχέσεων του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων: <i>Πρόσκληση</i>	8
2. Προσφώνηση από τον Πρύτανη, καθηγητή Χρήστο Μασσαλά	11
3. Έπαινος στον Κώστα Αξελό, από τον καθηγητή Παναγιώτη Νούτσο	15
4. Τα Ψηφίσματα του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας	31
5. Ομιλία του τιμωμένου Κώστα Αξελού με θέμα: “Επτά και ένα προβλήματα της εποχής μας”	35
6. Curriculum vitae (στη Γαλλική)	51

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Προσφώνηση από τον Πρύτανη, Καθηγητή
κ. Χρήστο Μασσαλά.

Παρουσίαση του έργου του τιμωμένου από τον Καθηγητή κ.
Παναγιώτη Νούτσο.

Αναγόρευση του τιμωμένου:

- Ανάγνωση των κειμένων: του Ψηφίσματος του Τμήματος, της Αναγόρευσης και του Διδακτορικού Διπλώματος από τον Πρόεδρο του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, Καθηγητή κ. Παναγιώτη Παπακωνσταντίνου.
- Περιένδυση του τιμωμένου με την τήβεννο της Σχολής από τον Κοσμήτορα, Καθηγητή κ. Ιωάννη Μαυρομάτη.
- Επίδοση των μεμβρανών από τον Πρύτανη, Καθηγητή κ. Χρήστο Μασσαλά.

Ομιλία του τιμωμένου κ. Κώστα Αζελού με θέμα:
“Έπτά και ένα προβλήματα της εποχής μας”.

ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ

Η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων οργανώνει τελετή για την αναγόρευση ως επιτίμου διδάκτορα του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας του κ. Κώστα Αζελού.

Η αναγόρευση θα γίνει την Παρασκευή 14 Απριλίου 2000 και ώρα 18.00 στην αίθουσα Τελετών του Πανεπιστημίου (Πανεπιστημιούπολη Ιωαννίνων).

Η παρουσία σας στην εκδήλωση θα μας δώσει ιδιαίτερη χαρά.

Με τιμή

Ο Πρύτανης

Καθηγητής Χρήστος Μασσαλάς

Προσέλευση: ώς τις 17.45

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ
ΤΟΥ ΠΡΥΤΑΝΗ
ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΧΡΗΣΤΟΥ ΜΑΣΣΑΛΑ

Το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, η Φιλοσοφική Σχολή, ο Τομέας Φιλοσοφίας, έχουν την τιμή να απονείμουν τον τίτλο του επίτιμου διδάκτορα της φιλοσοφίας στο διακεκριμένο, διεθνώς γνωστό, κορυφαίο Έλληνα φιλόσοφο Κώστα Αξελό.

Ο Κώστας Αξελός, ένας από τους μεγαλύτερους στοχαστές της εποχής μας, με τη ζωή και το έργο του κατόρθωσε να διατηρήσει μια γόνιμη και διαρκή επικοινωνία με τον κόσμο, τη διεθνή κοινότητα. Το γενικότερο ανθρώπινο πρόβλημα, το στοχαστικό-μεταφυσικό είναι αυτό που εμπεριέχει όλα τα άλλα, όπως είναι το οικονομικό, το οικολογικό, το πολιτικό, το πολιτιστικό, το ερωτικό, παραμένει ανοιχτό. Απέναντι σ' αυτό το σύνθετο πρόβλημα ο Αξελός δίνει τη δική του απάντηση, με τον προσωπικό όρο «πλανητική σκέψη». Καθώς αναλύει τα σύγχρονα προβλήματα, ξεκινά από το οικονομικό και απολήγει στο ερωτικό, διαφαίνεται η ολοκληρωμένη σύλληψη του σύγχρονου οντολογικού ζητήματος.

Το κοινωνικό πρόβλημα, κατά τον Αξελό, έχει λάβει τέτοιες διαστάσεις και καθώς η κοινωνία μένει εγκλωβισμένη και ασφυκτιά, το σύγχρονο πλανητικό χωριό καλείται να αναλάβει νέους ρόλους, να κάνει τα αναγκαία ανοίγματα και να ξεπεράσει τις προβληματικές πραγματικότητες.

Για να αντιμετωπιστεί το πολιτικό πρόβλημα απαιτούνται

καθοριστικές αλλαγές, αφού οι μεγάλες επαναστάσεις στις προοδευτικές χώρες είναι πια ανέφικτες.

Στενά συνυφασμένο με το κοινωνικό ζήτημα και το πολιτικό πρόβλημα είναι το οικονομικό. Οι ποικίλες οικονομικές ανισότητες, τα αδιέξοδα, οι απρόβλεπτες οικονομικές εξελίξεις είναι ορισμένα από τα κύρια χαρακτηριστικά αυτού του πλανήτη. Η τεχνικοοικονομική επανάσταση λειτουργεί ως οδοστρωτήρας, που καθώς καταστρέφει και ισοπεδώνει τα πάντα, μας υποχρεώνει να στραφούμε στη φύση, να δώσουμε απάντηση στο οικολογικό πρόβλημα, γενικά να δούμε το φυσικό περιβάλλον ως βασική προϋπόθεση της ζωής μας και να επανασυνδεθούμε φιλικά μαζί του.

Από την άλλη μεριά το εκπαιδευτικό πρόβλημα γίνεται ολοένα και πιο πολύπλοκο. Η σύγχρονη παιδεία στο σύνολό των μορφών της δεν καλύπτει τις ανάγκες του ανθρώπου, δεν ικανοποιεί τα ενδιαφέροντά του και δεν δίνει λύσεις στις αδιέξοδες πραγματικότητες. Κάποτε η παιδεία συνδεόταν άρρηκτα με τη σκέψη, την τέχνη και την ποίηση. Σήμερα αυτό που αντικρίζει κανείς είναι ένα πολιτιστικό-πολιτισμικό πρόβλημα που δεν αντιμετωπίζεται.

Ο Κώστας Αξελός είναι ο γνησιότερος εκφραστής του εικοστού αιώνα. Η σκέψη του συνδέεται με τα ιδεολογικά κινήματα της εποχής μας και το έργο του επιχειρεί να δώσει απάντηση σε όλα τα υπαρξιακά ερωτήματα που δημιουργήθηκαν μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Άνθρωπος της δράσης ο ίδιος, προτρέπει το σύγχρονο πολίτη να πάρει μέρος στο παιχνίδι που συντελείται, να επιχειρήσει να αλλάξει τον εαυτό του, τη ζωή και τον κόσμο για το ανθρωπινό συμφέρον.

Αυτή η φιλοσοφική σκέψη είναι μια συγκεκριμένη στάση

ζωής που πρέπει να ακολουθήσει ο άνθρωπος της τεχνολογικής εποχής. Ο Αξελός υποδεικνύει εκείνα τα καίρια στοιχεία που είναι ικανά να εξανθρωπίσουν την τεχνολογία και να δώσουν νόημα στη ζωή μας. Ο Αξελός ξεπέρασε το «μέγιστον μάθημα» του Ηράκλειτου, «δεν είμαστε και δεν μένουμε απλώς παιδιά των πατέρων μας», έχουμε δηλαδή τη δυνατότητα να αναλάβουμε το δύσκολο αγώνα να αλλάξουμε τη ζωή και τον κόσμο.

Αλλά πάνω απ' όλα ο Κώστας Αξελός είναι ένας ερωτικός άνθρωπος καθώς αναδεικνύει την ερωτική φύση του ανθρώπου, την τοποθετεί στις πραγματικές της διαστάσεις και ταυτόχρονα τη θεωρεί τόσο ισχυρή αφού μέσα από αυτήν ξεχύνεται ένα κύμα αισιοδοξίας, απαραίτητο για τον άνθρωπο της σημερινής σκληρής πραγματικότητας.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΝΟΥΤΣΟΣ

ΕΠΑΙΝΟΣ
ΣΤΟΝ
ΚΩΣΤΑ ΑΞΕΛΟ

Κύριε Πρύτανη,
Κύριοι εκπρόσωποι των Αρχών,
Κύριε Κοσμήτορα της Φιλοσοφικής Σχολής,
Κύριε Πρόεδρε του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής
και Ψυχολογίας,
Κυρίες και Κύριοι συνάδελφοι,
Κυρίες και Κύριοι,
Αγαπητοί φοιτητές και φοιτήτριες,

I.

Ο Κώστας Αξελός γεννήθηκε στην Αθήνα το 1924. Ως φοιτητής της Νομικής Σχολής συμμετέχει στην Εθνική Αντίσταση, οργανωμένος στην “Αχτίδα φοιτητών” του ΚΚΕ, και ως υπότροφος του γαλλικού κράτους καταφεύγει, τον Δεκέμβριο του 1945, στο Παρίσι, με το πλοίο “Ματαρόα”, μαζί με τους Νίκο Σβορώνο, Κορνήλιο Καστοριάδη, Κώστα Παπαϊωάννου, Μιμίκα Κρανάκη, Μάτση Χατζηλαζάρου κ.ά. Στη γαλλική πρωτεύουσα θα ωριμάσουν, χωρίς να έχει κοπεί ποτέ ο ομφάλιος λώρος με τα πάτρια δρώμενα, οι διανοούμενοι αυτοί με διαφορετικό στίγμα ο καθένας μέσα στο χάρτη της κίνησης των ιδεών και με συγγραφικό έργο, οι κυριότεροι, που κέρδισε

επάξια τη διεθνή αναγνώριση. Ο Αξελός στο Παρίσι θα σπουδάσει φιλοσοφία και θα σταδιοδρομήσει (με εξαίρεση το διάστημα των μεταπτυχιακών του σπουδών στην Ελβετία, κοντά στους Jaspers και E. Fink) ως συνεργάτης του CNRS (1950-1957) και ως επιτετραμμένος ερευνών στην École Pratique des Hautes Études (1957-1959), ως μέλος της σύνταξης του περιοδικού *Arguments* (1958-1962) και της ομώνυμης σειράς των εκδόσεων “Minuit” και τέλος ως υφηγητής της φιλοσοφίας στη Σορβόννη (1962-1973). Τα έργα του μεταφράσθηκαν, από τα γαλλικά, σε πολλές γλώσσες, ο ίδιος έδωσε διαλέξεις σε σειρά ξένων Πανεπιστημίων και από το 1964 ως το 1974 συμμετείχε στις συζητήσεις που οργάνωνε η γιουγκοσλαβική ομάδα “Πράξις” στην Κορζουλα της Αδριατικής (βλ. και τις δημοσιεύσεις του στο ομώνυμο περιοδικό *Praxis*: “Du logos à la logistique”, 3 [1967], 352-362. “Des ‘intellectuels révolutionnaires’ à Arguments” 4[1968], 415-429. “Schema du jeu de l’homme et du jeu du monde”, 5 [1969], 86-89. “Sur la ‘révolution sexuelle’”, 6 [1970], 459-467).

II.

Με διαμεσολαβητές τους Προσωκρατικούς ο Κώστας Αξελός προσπαθεί να συμφιλιώσει τον Marx με τους Nietzsche, Freud και Heidegger, αναζητώντας πολυδύναμο παρατηρητήριο για την κατόπτευση των προβλημάτων της “μετα-μαρξιστικής” εποχής. Ήδη με τα πρώτα κείμενα στρέφεται προς τη στοιχειοθέτηση μιας “βιοθεωρίας” που να καθίσταται πράξη στο στίβο “μιας ελεύθερης και δημοκρατικής πολιτείας”, έστω και αν ο δρόμος που οδηγεί σ’ αυτήν συνεπάγεται τη “βίαιη κοι-

νωνική διαλεκτική της επαναστατικής ανατροπής”. Δεν αποφεύγει τη γοητεία του αποσπασματικού λόγου που διέσωσε τη σκέψη του Ηράκλειτου, με την αξίωση πάντως να μελετηθεί στη συνάφεια του με το “πνεύμα του καιρού του” και να αποτιμηθεί με ακρίβεια η “ευεργετική” του επίδραση στο έργο του Hegel και του Marx. Συναφώς αιτιολογεί το αυξανόμενο ενδιαφέρον της σύγχρονης έρευνας για τους “Προσοφιστές” και γενικότερα για την αρχαία ελληνική φιλοσοφία, ορίζοντας τη φιλοσοφία ως “μέθοδο αντικρύσματος των νόμων της κίνησης της φύσης, της ιστορίας και του πνεύματος” και θυμίζοντας στο σημείο αυτό το *Anti-Dühring* (1952:16).

Έχει εγκατασταθεί στη Γαλλία ο Αξελός, όταν για την προβληματική σχέση του ανθρώπου με την ιστορία συμπλησιάζει τον Hegel και τον Marx με τους Nietzsche και Freud. Προνομιακό πεδίο γι’ αυτή τη συνάντηση αναδεικνύονται τα Οικονομικό-φιλοσοφικά χειρόγραφα του Marx με ερεδιστική αιχμή το νόημα και τις μορφές της “αποξένωσης”. Στην οικονομική και κοινωνική σφαίρα εντοπίζονται οι επιπτώσεις του καταμερισμού της εργασίας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κεφαλαίου, του χρήματος και της βιομηχανίας που μεταμφιέζει σε “πολιτισμό” την “ωμή κατάσταση της βαρβαρότητας των αναγκών”. Οι σχέσεις των δύο φύλων, επίσης, η “εξωτερικευση” του ανθρώπου σε μια “ξένη πραγματικότητα”, η μετατροπή του “είναι” σε “έχειν”, η μετάβαση από το “πραγματικό” στο “αφηρημένο” (ενόσω η “Λογική είναι το χρήμα του πνεύματος”) και από την αλήθεια στην “αποξένωση της αυτοσυνειδήσης” συναποτελούν εκφάνσεις της “Entfremdung”. Η τελευταία μπορεί να αρθεί μόνο με την οικοδόμηση της κομμουνιστικής κοινωνίας ως “θετικής αναίρεσης της ατομικής ιδιοκτησίας”. Τότε αναμέ-

νεται να ξαναγεννηθεί ο “ολόκληρος Άνθρωπος” που θα συνταιριάζει την ελευθερία με την αναγκαιότητα του “ατόμου και του γένους”, τις φυσικές με τις ιστορικές επιστήμες, καταργώντας έτσι τις “ψευδείς ιδεολογίες και την αφηρημένη φιλοσοφία” (1952: 17).

Στα γαλλικά ο Axelos μετέφρασε Heidegger, Ηράκλειτο και Lukàcs, εκφράζοντας και μ' αυτόν τον τρόπο τις συγγένειες και τους οδοδείκτες των θεωρητικών του αναζητήσεων. Τα έτη 1957/1958, όταν και στη διανοήση της χώρας που σταδιοδρόμησε ως διδάσκων της φιλοσοφίας γίνονται αντιληπτές οι επιπτώσεις της “αποσταλινοποίησης”, με άρθρα του στο περιοδικό *Arguments*, που διευδύνει, διατυπώνει το ερώτημα αν υπάρχει μια “μαρξιστική φιλοσοφία”, αφού τη θέση της “ορθοδοξίας” αμφισβητεί καιρία ο “αποδογματοποιημένος” Marx. Το 1961 το νεανικό δοκίμιο αποκτά το σχήμα μιας ώριμης διδακτορικής διατριβής με υπότιτλο: “De l' aliénation de l' homme à la conquête du monde”, στην οποία διερευνώνται εξαντλητικά οι γενεσιουργές ρίζες (οικονομική, κοινωνική, πολιτική, “ανθρώπινη”, ιδεολογική) της αποξένωσης και οι προϋποθέσεις για την υπερνίκησή της. Το 1962 δημοσιεύεται η δεύτερη διατριβή του με αντικείμενο τα σπαράγματα της σκέψης του Ηράκλειτου και από το 1964, αφού θα έχει διαβεί και τον δακτύλιο των επιρροών του “νεαρού” Marx, αφιερώνεται στη διεργασία μεταρσίωσης του “meta-marxisme” σε “pensée planétaire”.

Ακολουθώντας ο Αξελός το παράδειγμα του δασκάλου του Heidegger φιλοσοφεί μέσω της γλώσσας, συχνά χρησιμοποιώντας μια συνεχή ροή αφοριστικών προτάσεων για να υποδηλώσει τα “σημεία” με τα οποία αφουγκραζόμαστε το “παιγνίδι του κόσμου”. Με την ίδια σκευή πλησιάζει τους “ορίζοντες του κό-

σμου”, αποκρυπτογραφεί τα “μυθολογικά στοιχεία” του μαρξισμού και ιδίως αναγγέλλει την έλευση της “μεταϊστορίας” που διαχέεται προδρομικά στην “τελειωμένη-διατηρημένη, μηδενισμένη, ξεπερασμένη, κοινωνικοποιημένη, πλανητικοποιημένη – υποκειμενικότητα” (1964: 131).

Κατά την εκδοτική πρόθεση του Αξελού, οι δύο διδακτορικές διατριβές και το βιβλίο του *Προς την πλανητική σκέψη (Vers la pensée planétaire, 1964)* αποτέλεσαν την πρώτη τριλογία των γραπτών του στα γαλλικά με τίτλο: “Η εκδίπλωση της περιπλάνησης” (*Le déploiement de l' errance*). Πράγματι, είναι ευκρινώς διακριβώσιμη η νοηματική συνάφεια αυτών των αναλύσεων. Από τη μια πλευρά ο “προ-φιλοσοφικός” Ηράκλειτος προσφέρει την “ποιητική” όραση του κόσμου” μέσω μιας σκέψης που παραμένει “ανοιχτή και πολυδιάστατη, ερωτηματική και αινιγματική, αποσπασματική και ποιητική”, υποδεικνύοντας ότι ο κόσμος συνιστά “αποσπασματική και ανοιχτή ολότητα”, δηλαδή με την “πιο υψηλή έννοια του όρου, Παιγνίδι” (1962: 203, 11, 319). Από την άλλη πλευρά ο “μετα-φιλοσοφικός” Marx έχει ως αφετηρία μια “σκέψη ολική” που συλλαμβάνει την εκτύλιξη της “παραγωγικής εργασίας” ως υπόβαθρο “όλης της ιστορικής πορείας” και συναφώς απολήγει σε μια “συνολική” θεώρηση του “τέλους” της, όπως ο “τεχνικός της ανάλυσης της αποξένωσης” μετατρέπεται σε “τεχνικό της απαλλαγής από την αποξένωση” (1961: 23, 65/66).

Στους κόλπους της σημερινής εποχής η σκέψη και ο κόσμος αναδύονται πλανητικά, ως ψηλάφηση και ως πραγματικότητα ενός “αδέατου ορίζοντα όλων των ενδοκοσμικών πραγμάτων” (1964: 158/159), με αποτέλεσμα να στοιχειί διαρκής περιπλάνηση προς τη θρυμματισμένη “ολότητα” που περιβάλλει τον

άνθρωπο και που με τη σειρά της γίνεται “ερωτηματικό του παιγνιδιού” μ’ αυτήν (1964: 47/48). Την αίσθηση βέβαια αυτή αποκομίζει η δεύτερη τριλογία που τιτλοφορείται: “Η εκδίπλωση του παιγνιδιού” (“Le déploiement du jeu”) και περιλαμβάνει τις συνθέσεις: *Το παιγνίδι του κόσμου (Le jeu du monde, 1969)*, *Για μια προβληματική ηθική (Pour une éthique problématique, 1972)* και *Συμβολή στη Λογική (Contribution à la Logique, 1977)*. Έτσι, αναδιατυπώνονται με περισσότερη ένταση τα ερωτήματα της προηγούμενης τριλογίας, ιδίως σε στιγμές αναστοχασμού για τον τρόπο του φιλοσοφείν που εδραϊώνουν έκδηλα πια την ιδιοσυστασία του Αξελού ως στοχαστή της “πλανητικής” εποχής. Για παράδειγμα, στο ερώτημα: “πώς να σκεφθούμε”, που εξακολουθεί να τίθεται συνάμα με το “τί να σκεφθούμε”, η απάντηση συνάγεται από τη συζυγία του τρόπου κατανόησης του “παιγνιδιού της σκέψης” και του τρόπου επιτέλεσης του “παιγνιδιού της σκέψης”: “είναι προτιμότερο να ξανοιχθούμε εκεί που επιχειρείται να τεθούν ερωτήματα και προβλήματα, για να προτείνουμε ένα άνοιγμα και να σκιαγραφήσουμε το επόμενο βήμα” (1977: 150). Στη θέση του “Απόλυτου”, που είχε καταλάβει ο Θεός, η Φύση ή ο Άνθρωπος, προβάλλει ο “κόσμος” ως “σύνολο των συνόλων των παιγνιδιών” που φέρει σε πέρας ο άνθρωπος ως παίκτης και ως παίγνιο (1973: 60· πρβλ. 1993:13).

Στην αναζήτηση επίσης μιας “προβληματικής ηθικής” ο Αξελός επιμένει στη βεβαιότητα να διανοείται ο άνθρωπος “πιο ριζοσπαστικά” και συνάμα να δρά “πιο εύστροφα, πιο ειρωνικά” (πρβλ. 1973: 11), δηλαδή να παίζει “με την ευρεία και πλήρη σημασία” του ρήματος μοχλώντας “όσο γίνεται να σώσει το όνειρο, εφόσον δεν γίνεται να το πραγματοποιήσει”. Με μια οδηγία

για όποιον χρησιμοποιεί το “περισκόπιο” στο “αγωνιστικό υποβρύχιο” που έχει χωθεί στα “θολά νερά της πράξης”: “Να μην ψάχνει για το νόημα του κόσμου ή της ζωής, αλλά να εισέρχεται στο παιχνίδι τους”. ‘Αλλωστε μια τέτοια πρακτική αναγνωρίζεται, ως ένα βαθμό, στις συμπληγάδες της “προβληματικής ηθικής”, στον μαρξισμό και την ψυχανάλυση που προσφέρουν “μια διδαχή” και εξίσου προσφέρονται ως “υλικό στην κριτική”. Ο πρώτος, ειδικότερα, μας “μαθαίνει ν’ ασκούμε μίαν αδυσώπητη ανάλυση στο θέμα των σχέσεων εξουσίας που αναπτύσσονται στο πεδίο του πραγματικού “ και συνάμα μας “κάνει να στεκόμαστε γεμάτοι υποψία μπροστά σε όλες τις κατασκευές που έχουν την τάση να δικαιώνουν, να εξιδανικεύουν, να ιδεοποιούν” - το “ίδιο και μπροστά στις αντίστοιχες δικές του” (1972: 115,116, 123, 71).

Η τρίτη τριλογία φέρει τον τίτλο: “Η εκδίπλωση μιας έρευνας” (“Le déploiement d’une enquête”) και απαρτίζεται από τα βιβλία: *Επιχειρήματα μιας έρευνας (Arguments d’une recherche, 1969)*, *Ορίζοντες του κόσμου (Horizons du monde, 1974)* και *Προβλήματα του διακυβεύματος (Problèmes de l’enjeu, 1979)*. Τον απασχολεί το δίπολο: Marx και Freud, το οποίο ο Αξελός ουδέποτε αντιμετώπισε με την αμεριμνησία του πατροκτόνου, από τότε που διακήρυττε ότι πρέπει να “απελευθερώσουμε τις ακμαίες δυνάμεις” που περιέχει ο μαρξισμός και ο φροϋδισμός (1964: 243) ως τις “αυτοβιογραφικές” του σημειώσεις, στις οποίες υπογραμμίζει ότι “μένει να ξαναρωτήσουμε, να προεκτείνουμε τις μαρξικές και φροϋδικές διαισθήσεις” (1997: 43). Στο επίκεντρο των αναζητήσεών του εξακολουθεί να βρίσκεται το “παιγνίδι του συνόλου των συνόλων”, ιδίως στη συνάρτησή του με το ερώτημα για το “τέλος της ιστορίας”. Τούτο αναδιατυ-

πώνεται απερίφραστα ως εξής: “δεδομένου ότι όλα έχουν ήδη ειπωθεί και αντικρουσθεί, σε μια συγκεκριμένη γλώσσα, τη γλώσσα κυρίως της μεταφυσικής φιλοσοφίας και τη γλώσσα της αντιφιλοσοφίας που ανατρέπει τη μεταφυσική, υπάρχει ακόμα κάτι τί να ειπωθεί - και σε ποιά γλώσσα;” (1974: 103· πρβλ.1964: 276).

Έτσι το ερώτημα για το “τέλος της φιλοσοφίας” και συναφώς για το “τέλος της ιστορίας”, στο πλαίσιο της πρακτικής που ανταποκρίνεται στο “παιγνίδι του κόσμου”, δεν μπορεί παρά να εκφέρεται κάθε φορά εξυπαρχής, σ’έναν ορίζοντα που θα “διαρκέσει αναμφισβήτητα - για όποιον ξέρει να βλέπει, να διαβλέπει και να προβλέπει - πολύ μεγαλύτερο χρόνο από την καθυτό Ιστορία” (1993: 15·πρβλ. 1964: 276· 1984: 122). Τί είναι αυτό που απομένει και αναστέλλει το “τέλος” ως τελείωση και ως τελευταία των σχέσεων μας με τον κόσμο; Μάλλον η “ένταση της σκέψης που αναθεωρεί τα πάντα”, η “συνάντηση μέσα στο ρήγμα του ερωτισμού, η κατάκτηση του φευγαλέου, η κατάπληξη μπροστά σε ορισμένες στιγμές, η οξυδερκής συμβολή στις μάχες της πολιτικής πρωτοπορίας”, γιατί σε κάθε περίπτωση το “παιγνίδι του κόσμου” είναι “πιο δυνατό από τον μηδενισμό” (1969: 417). Το διακύβευμα, ως αδιάπτωτη παιγνιώδης συνεπαφή ανθρώπου και κόσμου, δεν προεξοφλεί κάποια αναδίπλωση της “σκεπτόμενης ομιλίας” ή της “ομιλούσας σκέψης”, ακόμη κι αν θα μπορούσε να διερευνηθεί μήπως στον υπάρχοντα κόσμο, “όπου γίνεται πολύς θόρυβος για το τίποτα, μια κάποια διέξοδος θα ήταν να μην πούμε τίποτα”. Το “παιγνίδι συνεχίζεται” στα χέρια του “ποιητικού δαίμονα της σκέψης” απέναντι σε μια κοινωνία που διατηρείται “ανυπόφορα μέτρα και απατηλή” (1979: 172, 175, 177).

Μετά την ολοκλήρωση της τρίτης τριλογίας δημοσιεύεται η *Ανοιχτή συστηματική (Systématique ouverte, 1984)* ως προέκταση των αντιλήψεων που είχε εκθέσει έως τότε ο Αξελός για τα “άνοιγματα του κόσμου”, με έναν τρόπο σύλληψης και γραφής επίσης “διαφορικό και ενοραματικό” που αγκαλιάζει το “παιγνίδι του κόσμου”, δηλαδή ό,τι δεν υπάρχει και ωστόσο “κατακλύζει και υπερβαίνει άτομα και ιστορικές κοινωνίες” και με επιπρόσθετη τώρα την υπογράμμιση του “τρισδιάστατου” ορίζοντα που επιτρέπει το “άνοιγμα του χρόνου παρελθόντος-παρόντος-μέλλοντος” (1984: 8, 14, 45, 124). Η αίσθηση της ανάγκης να γίνει το “επόμενο βήμα”, ακόμη και πέρα από τους γνώριμους ορίζοντες της “περιπλάνησής” του που κατά το “παιγνίδι του χρόνου” δεν τον διευκόλυναν να “χρυσταλλώνει το είναι” ή να θέτει την “ολότητα” (1964: 47), τον ωθεί στην αναστοχαστική προσέγγιση του “επαγγέλματος του στοχαστή”, στην παροχή αποσαφήνισεων ως προς τα θεωρήματα που καλλιέργησε και ιδίως σε μια παιδαγωγική συνόψιση των αναζητήσεών του. Έτσι, στα *Γράμματα σ’ ένα νέο στοχαστή (Lettres à un jeune penseur, 1996)* προσπαθεί να προσφέρει “ένα είδος προσανατολισμού” στην ερωτηματοθεσία για τον λαβύρινθο του κόσμου” με κλειδιά τις “διϊστορικές” λέξεις που ενυπάρχουν σε μια σκέψη χωρίς “καμιά οριστική λύση” και συνάμα χωρίς “καμιά παρηγοριά”, μια και το “παιγνίδι του κόσμου τρέφει και καταστρέφει όλες τις τελευταίες λέξεις” (1996: 9, 99,108).

III.

Ανεξάρτητα από ποιο παρατηρητήριο εποπτεύει κανείς τα κοινωνικά δρώμενα της εποχής του και συναφώς ανατέμνει τη θεωρητική σκέψη που τα προσεγγίζει, επιβάλλεται να επισημανθεί ότι η φιλοσοφική παρουσία του Κώστα Αξελού στη διεθνή σκηνή των ιδεών κατέκτησε επάξια μια ξεχωριστή θέση, τόσο με την εκφραστική του όσο κυρίως με τη σύστοιχη επιλογή των θεμάτων που αποτέλεσαν τον πυρήνα της σκέψης του. Στο “παιγνίδι του κόσμου” συμπυκνώνεται ο πλούτος των παρατηρήσεων που προσκομίζει η “ενιαία και ενοραματική σκέψη” (1984: 123), κατά την “περιπλάνησή” της σε μια “ανοιχτή ολότητα” που συνιστά τη “συνδυαστική των εξουσιών του κόσμου” (1984: 7). Ταυτόχρονα, κατά την αδιάκοπη αναμέτρηση με ό,τι σκέφθηκε ως τώρα η ανθρωπότητα” (1993: 29) κατανοεί την οφειλή του προς τον Ηράκλειτο, τον Marx, τον Freud και τον Heidegger, για να μείνουμε στις κορυφές αυτής της συνάντησης. Ως προς την “είσοδό” του στον κόσμο της θεωρητικής ζωής έδωσε ο ίδιος, με την υπόμνηση βέβαια ότι δεν πρόκειται για “αιτιακό σχήμα”, το περίγραμμα των προσδιορισμών αυτού του διακυβεύματος, στους οποίους συγκαταλέγεται ο “κοινωνικός περίγυρος” και η “ιστορική στιγμή” (1997: 13).

Με υφάδι τον στοχασμό για τον φιλοσοφικό στοχασμό, το σύνολο σχεδόν των κειμένων του τακτοποιείται ως ένας ιδιογενής μετα-φιλοσοφικός επιλογισμός με την πρόθεση να μην “υπομένει παθητικά την εποχή” του: το “κάλεσμα που μας έχει εκτοξευθεί μας επιτάσσει να κοιτάμε και να βλέπουμε από κοντά και από μακριά” (1997: 33· 1993: 51). Η διακινδύνευση άλλωστε δεν γέρνει προς την πλευρά της νομιμοποίησης του υπάρ-

χοντος (πρβλ. 1973: 33· 1993: 51) ούτε επιτελείται με την αμεμνησία της αοχλησίας: “Το εν λόγω παιγνίδι είναι ο,τιδήποτε εκτός από παιγνιώδες και ευτράπελο. Οι σκέψεις και οι χειρονομίες που εκτοξεύονται μέσα στην περιπέτεια του ‘υπέρτατου ανοίγματος’ είναι και παραμένουν παράνομες παρά τις μερικές και μεροληπτικές αναγνώσεις” (1997: 48/49· πρβλ. 1992:13). Σε κάθε περίπτωση, όσοι “πλευροκοπούν το αδύνατο” παραγκωνίζουν και τη “θεατρικότητα” για ν’ ανοίξουν το δρόμο “σε μια ομιλία ποιητική και σκεπτόμενη, σε μια διάπυρη ζωή” (1997: 20).

Για τους λόγους αυτούς η Γ. Συνέλευση του Τομέα Φιλοσοφίας (συν. αρ. 213/12.10.1999) και στη συνέχεια η Γ. Συνέλευση του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας (συν. αρ. 212/10.11.1999) αποφάσισαν ομόφωνα την απονομή τίτλου επίτιμου διδάκτορα Φιλοσοφίας στον κ. Κώστα Αξελό. Σήμερα όλα τα μέλη της πανεπιστημιακής κοινότητας τον υποδεχόμαστε με ξεχωριστή χαρά και εκφράζουμε την εξαιρετική εκτίμηση για το έργο του.

IV.

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΚΩΣΤΑ ΑΞΕΛΟΥ
(KOSTAS AXELOS)

- “Η ισορροπία μας” και “Η νεολαία και η γαλλική επανάσταση”, *Νέα Ζωή*, 1 (1945), 125 και 245-247.
- “Η νεοελληνική φιλοσοφία” [1950], μτφ. Δ. Μπεξαντέ, *Νέα Εστία*, 57 (1955), 233-237.
- Φιλοσοφικά δοκίμια*, Αθήνα 1952 (βκρυσίες: Τ. Βουρνάς, *Επιθεώρηση Τέχνης*, Β', 1955, 74-76· Λ. Καραπαναγιώτης, *Αγγλοελληνική Επιθεώρηση*, αρ. 8, Νοέμβρ. 1952, 361).
- “Le destin de la Grèce moderne”, *Esprit*, 7 (1954), 39-45 [= “Η μοίρα της σύγχρονης Ελλάδας”, μτφρ. Λ. Σκάμη, *Εποπτεία*, αρ. 23 (Ιούν. 1978), 469-473].
- “Ο ιατρικός μύθος στον 20ο αιώνα”, *Νέα Εστία*, 55 (1954), 896-903.
- M. Heidegger, *Qu'est-ce que la philosophie?*, Paris, 1957 (μτφρ., μαζί με τον J. Beaufret).
- Les fragments d'Héraclite d'Ephèse*, Paris 1958.
- G. Lukàcs, *Histoire et conscience de classe*, Paris 1960 (μτφρ., μαζί με τη J. Bois).
- Marx penseur de la technique*, Paris 1961, 21969.
- Héraclite et la philosophie*, Paris 1962, 21979 (βιβλιοκρυσίες: G. Lloyd, *Gnomon*, 35, 1963, 339-342· R. Mugler, *Revue de Philologie*, 38, 1964, 297-298· J. Mansfelds, *Mnemosyne*, 18, 1965, 417-419) [= *Ο Ηράκλειτος και η φιλοσοφία*, μτφ. Δ. Δημητριάδη, Αθήνα 1974].
- “La guerre civile en Grèce; décembre 1944” [1953], *Études*, 1 (1962), 47-52 [= “Ο Εμφύλιος πόλεμος της Ελλάδας”, μτφρ. Λ. Σκάμη, *Εποπτεία*, αρ. 23 (Ιούν. 1978), 469-478].

- Vers la pensée planétaire*, Paris 1964, 21970 (βκρυσίες: J.-M. Gabaude, *Revue philosophique de la France et de l'Étranger*, 99, 1974, 235-236· B. Waldenfels, *Philosophische Rundschau*, 14, 1967, 283-287) [= *Προς την πλανητική σκέψη*, μτφρ. Φρ. Αμπατζοπούλου - Π. Παπαδοπούλου - Λ. Σκάμη, Αθήνα 1985, 41996].
- Einführung in ein Künftiges Denken. Über Marx und Heidegger*, Tübingen 1966.
- Arguments d'une recherche*, Paris 1969.
- Le jeu du monde*, Paris 1969 (βκρυσία: J.-M. Gabaude, *Revue Philosophique de la France et de l'Étranger*, 99, 1974, 233-234).
- “Scheme du jeu de l'homme et du jeu du monde”, *Praxis*, 5(1969), 86-89.
- Pour une éthique problématique*, Paris 1972 (βκρυσία: M. de Gandillac, *Revue de Métaphysique et de Morale*, 78, 1973, 427-429) [= *Για μια προβληματική ηθική*, μτφρ. Φρ. Αμπατζοπούλου, Αθήνα 1974, 21992].
- Entretiens*, Montpellier 1973 [= *Συζητήσεις*, μτφρ. Κ. Δασκαλάκη, Αθήνα 1986].
- Horizons du monde*, Paris 1974 (βκρυσία: M. Adam, *Revue philosophique de la France*, 100, 1975, 53-55) [= *Ορίζοντες του κόσμου*, μτφρ. Μ. Λάζου, Αθήνα 1978] (βκρυσία: Ε. Μπιτσάκης, *Ο Πολίτης*, αρ. 26, Μάιος 1979, 66-70).
- Contribution à la Logique*, Paris 1977 [= απόσπ. “Τι είναι Λογική”, μτφρ. Σπ. Κασσιμάτη, *Εποπτεία*, αρ. 23 (Ιούν. 1978), 479-488].
- Problèmes de l'enjeu*, Paris 1979 (βκρυσία: A. Reix, *Revue de Métaphysique et de Morale*, 87, 1982, 561-562).
- Systématique ouverte*, Paris 1984 [= *Ανοιχτή συστηματική*, μτφρ. Ν. Φωκά, Αθήνα 1989].
- “De la mythologie à la technologie, *Synthèse philosophique*, 2

- (1987), 63-67 [= *Από τη μυθολογία στην τεχνολογία*, μτφρ. Κατ. Δασκαλάκη, Αθήνα 1986].
- Métamorphoses*, Paris 1991 [= *Μεταμορφώσεις*, μτφρ. Κ. Δασκαλάκη, Αθήνα 1998].
- Από το εργαστήρι της σκέψης*, Αθήνα 1992.
- Γιατί σκεφτόμαστε; Τί να πράξουμε;*, Αθήνα 1993.
- Lettres à un jeune penseur*, Paris 1996 [= *Γράμματα σ' ένα νέο στοχαστή*, μτφρ. Μ. Παπαδήμα, Αθήνα 1997].
- Notices "autobiographiques"*, Paris 1997 [= *Αυτοβιογραφικές σημειώσεις*, μτφρ. Κ. Δασκαλάκη, Αθήνα 1998].
- Κείμενα στο περ. *Arguments* (1958-1960: μέλος της σύνταξης· 1960-1962: διευθυντής): αναδημοσίευση: I (1956-1960), επιμ. Ol. Corpet - M. Padova, πρόλ. των E. Morin, K. Axelos, J. Duvignaud, Paris 1983· Cl. Fischler (επιμ.), *La Bureaucratie, Arguments I*, Paris 1976, *Marxisme, réversionisme, meta-marxisme. Arguments 2*, Paris 1976.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- “Αφιέρωμα στον Κ. Αξελό”, επιμ. Στέλλας Μανέ, *Δελτίο ενημέρωσης και επικοινωνίας σχολείου και γονέων*, αρ. 17 (Σεπτ. 1996), σσ. 36.
- Boschère, G. de, “K. Axelos ou la pensée questionnante”, *Ésprit*, 5 (1982), 160-163.
- Charon, V., *Humanismo e comunicacão de masa. K. Axelos e outros*, Rio de Janeiro 1970.
- Domenach, J.-M., *Enquête sur les idées contemporaines*, Paris 1981.
- Fougeurollas, P., “Marx, Freud et la révolution totale”, *L'homme et la société*, αρ. 24/25 (Απρ. 1972), 3-22· βλ. και “Ο σύγχρονος μηδενισμός”, *Το Βήμα*, 4-10-1970, 8.
- Fougeurollas, P., *Vers la nouvelle pensée*, Paris 1994.
- Herf, J., “Technology, Reification, and Romanticism”, *New German Critique*, αρ. 12 (Δεκ. 1977), 175-191.
- Haviland, E., *Kostas Axelos: Une vie pensée - Une pensée vecue*, Paris 1995 [= *Κ. Αξελός. Βίος στοχαστικός - Βιωμένη σκέψη*, μτφρ. Στέλλας Μανέ, Αθήνα 1998].
- Labrusse, H., *Le donateur. Dans l'enjeu de Kostas Axelos*, Amiot 1991.
- Lefebvre, H. - Fougeurollas, P., *Le jeu de K. Axelos*, Montpellier 1973 [= *Το παιχνίδι του Κ. Αξελού*, μτφρ. Π. Παπαδόπουλου, Αθήνα 1984].
- Lissa, G., *K. Axelos e il tema del disvelamento*, Napoli 1975.
- Νικολαΐδης, Αρ., *Η ποιητική σκέψη και γλώσσα του Κ. Αξελού*, Αθήνα 1984.
- Νούτσος, Π., *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα*, τόμ. Δ', Αθήνα 1994.
- Palmier, J.M., “Κ. Αξελός”, *Εποπτεία*, αρ. 23 (Ιούν. 1978), 489-490.
- Πηλιχός, Γ., *Δέκα σύγχρονοι Έλληνες*, Αθήνα 1974, 117-129.

- Piancola, C., *Filosofia e politica nel pensiero francese del dopoguerra*, Torino 1979.
- Poster, M., *Existential Marxism in Postwar France*, Princeton, N.J. 1975, 60-62, 209-263.
- Puszko, H., "K. Axelos' conception of post-Marxism", *Dialectics and Humanism*, 1 (1974), 161-169.
- Sciolla, L., *Ai margini del marxismo ufficiale. Opposizione intellettuale e PCF: l'esperienza di "Arguments"*, Roma 1980.
- Soubise, L., *Le Marxisme après Marx (1956-1965)*, Paris 1967, 75-83.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΨΗΦΙΣΜΑ

ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ, ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

ΤΥΧΗ ΑΓΑΘΗ

ΠΡΥΤΑΝΕΥΟΝΤΟΣ ΕΝ ΤΩΙ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩΙ
ΧΡΗΣΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΜΑΣΣΑΛΑ

ΚΟΣΜΗΤΕΥΟΝΤΟΣ ΕΝ ΤΗΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΙ ΣΧΟΛΗΙ
ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΑΥΡΟΜΑΤΗ

ΠΡΟΕΔΡΕΥΟΝΤΟΣ ΕΝ ΤΩΙ ΤΜΗΜΑΤΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ, ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

ΕΙΣΗΓΗΣΑΜΕΝΟΥ ΔΕ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΝΟΥΤΣΟΥ

ΕΔΟΣ ΕΝ ΟΜΟΘΥΜΩΣ ΤΩΙ ΤΜΗΜΑΤΙ
ΕΡΕΙΔΗ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΞΕΛΟΣ

ΤΑ ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΝ ΕΙΣΟΧΑ ΠΡΑΓΜΑΤΕΥΟΜΕΝΟΣ ΔΙΑΠΡΕΤΗΣ ΕΡΑΣΤΗΣ ΤΗΣ ΣΟΦΙΑΣ
ΑΝΑΔΕΔΕΚΤΑΙ ΚΑΝΟΝ ΚΙΩΜΕΝΟΣ ΣΥΝΔΕΦΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΗΜΑΤΩΝ ΠΛΟΥΤΩΝ ΔΙΑΤΡΕΒΑΣ
ΤΕ ΚΑΙ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΣΙ ΤΗΝ ΤΟΥΤΩΝ ΣΤΟΥΔΗΝ ΕΙΣ ΔΕΚΡΩΝ ΠΡΟΣΩΘΕΣΕΝ.

ΕΠΑΙΝΕΣΑΙ ΑΥΤΟΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΠΙΤΙΜΩΝ ΔΙΔΑΚΤΟΡΑ ΑΝΑΔΕΙΞΑΙ.

ΤΟ ΔΕ ΨΗΦΙΣΜΑ ΤΟ ΔΕ ΕΙΣ ΜΕΜΒΡΑΝΑΝ ΑΝΑΓΡΑΨΑΙ ΚΑΙ ΤΟΝ ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΠΡΟΕΔΡΩΝ
ΕΝ ΤΗΙ ΔΙΘΥΡΩΣΗΙ ΤΗΙ ΜΕΓΑΛΗΙ ΑΝΑΓΝΩΝΤΑ ΚΑΙ ΤΑΣ ΤΙΜΑΣ ΑΝΕΙΧΟΝΤΑ ΕΠΙΔΟΥΝΑΙ ΑΥΤΩΙ
ΗΙ ΔΗ ΗΜΕΡΑΙΗ ΑΝΑΓΟΡΕΥΣΙΣ ΓΕΝΗΤΑΙ ΚΑΘ' ΑΝΕΝΟΜΙΣΤΑΙ

ΕΓΕΜΕΤΟ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ ΤΗΙ ΔΕΚΑΤΗΙ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ
ΕΤΕΙ ΕΝΑΤΩΙ ΚΑΙ ΕΝΕΜΗΚΟΣΤΩΙ ΚΑΙ ΕΝΑΚΟΣΤΩΙ ΚΑΙ ΧΙΛΟΣΤΩΙ

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ, ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΑΝΑΓΟΡΕΥΣΙΣ

ΕΓΕΙΝΗΚΕΡ ΤΟ ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ, ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΤΟΥ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΝ ΑΞΕΛΟΝ

ΑΞΙΟΝ ΑΠΕΦΗΚΕ ΤΟΥ ΕΠΙΤΙΜΟΥ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ,
Ο ΔΕ ΠΡΥΤΑΝΙΣ ΤΗΣ ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΓΛΩΣΣΗΣ ΕΠΙΝΕΥΕΙ,
ΔΙΑ ΤΑΥΤΑ ΕΓΩ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ

ΜΥΝ ΔΕ ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ, ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΧΡΩΜΕΝΟΣ ΤΗΣ ΔΥΝΑΜΕΙ, ΗΝ ΠΑΡΑ ΤΩΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΩΝ ΝΟΜΩΝ
ΕΧΩ ΛΑΒΩΝ ΤΟΝ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΝ ΑΞΕΛΟΝ

ΕΠΙΤΙΜΟΝ ΔΙΔΑΚΤΟΡΑ ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ, ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ
ΔΗΜΟΣΙΑΙ ΑΝΑΓΟΡΕΥΣΙ ΚΑΙ ΠΑΣΑΣ ΤΑΣ ΠΡΟΝΟΜΙΑΣ ΤΑΣ ΤΩΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΩΝ ΤΟΥΤΩΝ
ΔΕΙΓΜΑΤΙ ΠΑΡΕΡΟΜΕΝΑΣ ΑΠΟΝΕΜΩ.

ΕΓΕΝΕΤΟ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ ΤΗ ΤΕΤΑΡΤΗ ΚΑΙ ΔΕΚΑΤΗ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ
ΕΤΕΙ ΔΙΣΧΙΛΟΣΤΩ

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΡΥΤΑΝΕΥΟΝΤΟΣ

ΕΝ ΤΩ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ
ΧΡΗΣΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΜΑΣΣΑΛΑ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ

ΚΟΣΜΗΤΕΥΟΝΤΟΣ

ΕΝ ΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΑΥΡΟΜΑΤΗ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΜΕΣΑΙΩΚΗΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ

ΕΓΩ ΔΕ ΤΟΥ ΠΑΡΟΝΤΟΣ ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ, ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ

ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΝ ΑΞΕΛΟΝ

ΑΠΟ ΔΟΓΜΑΤΟΣ ΟΜΟΘΥΜΟΥ ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ, ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΚΑΙ
ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΕΠΙΤΙΜΟΥΣ ΔΙΔΑΚΤΟΡΑΣ ΕΝΕΚΡΙΝΕ

ΕΓΕΝΕΤΟ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ ΤΗ ΤΕΤΑΡΤΗ ΚΑΙ ΔΕΚΑΤΗ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ
ΕΤΕΙ ΔΙΣΧΙΛΟΣΤΩ

ΠΡΥΤΑΝΙΣ

ΧΡΗΣΤΟΣ Β. ΜΑΣΣΑΛΑΣ

Ο ΚΟΣΜΗΤΩΡ

ΙΩΑΝΝΗΣ Κ. ΜΑΥΡΟΜΑΤΗΣ

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Δ. ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

ΚΩΣΤΑΣ ΑΞΕΛΟΣ

ΕΠΤΑ ΚΑΙ ΕΝΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ

Το πρώτο πρόβλημα είναι το οικονομικό πρόβλημα. Ο άνθρωπος και οι άνθρωποι, για να ζήσουν και για να αναπαράχθουν, χρειάζονται να φάνε, να πιουν, να κατοικήσουν, να ντυθούν, να συγκροτήσουν ομάδες. Δεν έχουμε πουθενά άνθρωπο μοναχικό, που να περιπλανιέται από το ένα σπήλαιο στο άλλο. Τα πράγματα που χρειάζονται οι άνθρωποι, τα αποσπούν από τη φύση χάρη σε μιά πρωτόγονη τεχνική. Έχουμε εκεί, στα πρώτα εργαλεία, την πρώτη μορφή αυτού που θα γίνει μιά κυρίαρχη δύναμη, την τεχνική. Από πρωτόγονη, η τεχνική θα εξελιχθεί σε πλανητική. Κυβερνάει σήμερα το πλανόμινο άστρο μας και θέλει να το κατακτήσει, αυτό και ό,τι είναι γύρω του, αλλά θα μιλήσουμε αργότερα για την πλανητική τεχνική. Ο άνθρωπος που έχει αυτές τις υλικές ανάγκες, τις οποίες ανέφερα προηγουμένως, χρειάζεται ήδη από την αρχή και κάτι άλλο. Αυτό το διαφορετικό θα προσπαθήσουμε να το δούμε στο τέλος, γιατί, αν και εμφανίζεται εξαρχής, γίνεται πιο εμφανές και πιο προβληματικό σε ένα ορισμένο τέλος.

Η εποχή δεν μας ανήκει. Η εποχή δεν είναι ιδιοκτησία μας. Ανήκουμε εμείς στην εποχή μας είναι δυνατότερη από όλους τους ανθρώπους που περιλαμβάνει. Σήμερα κυριαρχεί μια φοβερή οικονομική ανισότητα. Ένα τεράστιο ποσοστό του πληθυσμού του πλανήτη πεινάει. Εκατομμύρια παιδιά πεθαίνουν κάθε χρόνο από πείνα. Οι διάφορες αρρώστιες ρημάζουν την αν-

θρώπινη ζωή. Η κατάσταση αυτή, η οποία έχει διαπιστωθεί ήδη, δεν μπορεί να θεραπευθεί με ψεύτικες ελπίδες ή με φθηνές ουτοπίες, με στενά και στεγνά προγράμματα και πλάνα. Δεν μπορούμε να ελπίζουμε πως κάποτε θα εγκαθιδρυθεί μια τέλεια ισότητα ανάμεσα στους ανθρώπους. Οι ελπίδες αυτές —που δίνουν τροφή στην ουτοπία— καταλήγουν συχνότατα, αν όχι πάντα, σε μια απελπισία. Αυτό που πρέπει να ζητάμε, είναι η όσο γίνεται μεγαλύτερη μείωση της διαφοράς των πλουσίων και των φτωχών.

Το οικονομικό πρόβλημα, που ονόμασα πρώτο, δεν είναι αυθύπαρκτο. Είναι άμεσα συνδεδεμένο με το κοινωνικό και πολιτικό πρόβλημα. Είναι επίσης άρρηκτα συνδεδεμένο με τις τάσεις των ανθρώπων των διαφόρων εποχών απέναντι στον κόσμο. Κανένας στενός οικονομισμός, καμιά απλή ή σύνθετη οικονομολογία δεν μπορούν μόνοι τους να αλλάξουν την υφιστάμενη κατάσταση.

Το δεύτερο πρόβλημα είναι το οικολογικό πρόβλημα. Είναι γνωστό πως, ό,τι και να κάνουμε, το κάνουμε μέσα σε ένα φυσικό περιβάλλον. Έχουμε ανάγκη αυτού του φυσικού περιβάλλοντος, της γης, των νερών, της θάλασσας, του αέρα. Ακόμα και η φωτιά σήμερα, από ευεργετική που ήταν, έχει γίνει καταστροφική. Οι οικολόγοι έχουν δίκιο στην κριτική τους, δεν ανατρέχουν όμως στην πηγή, στη δυναμική της τεχνικής και στις συνέπειές της. Η τεχνική εξαπολύει τη δύναμή της εναντίον της φύσης. Πρέπει ίσως να φτάσουμε σε ένα πολύ επικίνδυνο όριο, για να συνέλθουμε από αυτή τη μανία της τεχνικιστικής και καταστροφικής κατάκτησης της φύσης.

Δεν πρόκειται απλώς και μόνο για τη διατήρηση και τη συ-

ντήρηση των φυσικών ισορροπιών. Χρέος μας είναι, μέσα στη φύση, της οποίας είμαστε παιδιά, να αναπτύξουμε μια φιλική σχέση απέναντί της. Δεν πρόκειται απλώς και μόνο για την κυριαρχία της τεχνικής από τον άνθρωπο. Το πρόβλημα δεν τίθεται έτσι. Χρέος μας είναι, μέσα στην τεχνική εποχή, να σταθούμε φιλικά απέναντί της. Η εποχή μας είναι η εποχή της επιστημονικής θεωρίας και τεχνικής. Καλύτερα ειπωμένο, η εποχή της τεχνοεπιστήμης. Τεχνική και επιστήμες δεν μπορούν να αναχαιτιστούν. Τραβούν ακάθεκτα το δρόμο τους, χωρίς να ξέρουν γιατί και προς τα πού. Δεν μπορούν να έχουν μόνο θετικές συνέπειες. Δεν είναι δυνατό να ζούμε με μόνο θετικές απαντήσεις ή λύσεις στα προβλήματα που μεταμορφώνονται σε ανοιχτά ερωτήματα. Η αρνητικότητα διέπει όλα τα όντα και τα πράγματα και εμφανίζεται επίσης εκεί που δεν την περιμένουμε. Το ερώτημα είναι: πώς μπορούμε να σταθούμε και να κινηθούμε φιλικά ως προς αυτήν την αρνητικότητα, αναλαμβάνοντάς την, αφομοιώνοντάς την και μεταμορφώνοντάς την;

Το τρίτο μεγάλο πρόβλημα είναι το κοινωνικό πρόβλημα. Από μιας αρχής, ο άνθρωπος ζει σε ομάδες, μετά συμπύσσεται σε κοινότητες, μετά οργανώνεται σε κοινωνίες, και σήμερα οι εθνικές κοινωνίες τείνουν προς μια παγκοσμιοποίηση. Γι' αυτό μίλησαν και ορισμένοι άνθρωποι για το πλανητικό χωριό, που είναι πια όλος ο πλανήτης. Τι γίνεται όμως; Η κοινωνία ασφυκτιά. Δεν είμαστε εντούτοις ξέχωροι από την κοινωνία. Στην κοινωνία υπάρχουν κοινωνικά πλαίσια και περιορισμοί. Χρειάζεται να ξέρουμε να ξεπερνάμε τα εμπόδια και τους φραγμούς, όχι αναρχικά με την αυθαίρετή μας βούληση. Ίπακούοντάς ελεύθερα σε αυτό που μας επιβάλλεται σαν χρέος μας,

στην εποχή που έχουμε να παίζουμε. Το κάλεσμα που μας απευθύνει το άνοιγμα δεν είναι απλώς και μόνο κοινωνικό, διατρέχει την κοινωνία, την διαταράζει και την υπερβαίνει. Μέσα σε αυτό το άνοιγμα στέκονται και κινούνται οι μεγάλοι ποιητές και οι μεγάλοι στοχαστές. Η κοινωνία, άμα δεν τους αρνείται ή τους απορρίπτει, τους αναλαμβάνει αργότερα ισοπεδωτικά, τους μετράει δηλαδή με τα δικά της μικρά μέτρα.

Η δομή της κοινωνίας της μοντέρνας εποχής τείνει να γίνει οικουμενική. Οι διαφορές που υπάρχουν σε διάφορες κοινωνίες, στην Ινδία π.χ. ή στους Άραβες, παίζουν βέβαια το ρόλο τους, τείνουν όμως και αυτές, όπως όλες οι κοινωνίες, να εξισωθούν περίπου σε ένα μακρινότερο χρόνο. Σε αυτήν την τελική εξίσωση δεν θα πάψουν βέβαια να παίζουν και οι διαφορές. Η εποχή, γεμάτη από κατακτήσεις και παραγεμισμένη από σημαντότητα, εκκωφαντικούς θορύβους και φθηνά θεάματα ή βιώματα διατρέχεται και από ένα ρεύμα που μένει ακόμα υγιές. Όπως είπαμε όμως ήδη, το ανοιχτό πρόβλημα δεν είναι μόνο ή κυρίως κοινωνικό, και η κοινωνιολογία δεν πάει αρκετά μακριά, δεν ανατρέχει στις ρίζες των φαινομένων και των πρακτομένων και μένει η ίδια εγκλωβισμένη στα σχήματά της.

Το τέταρτο πρόβλημα που έχουμε να αντιμετωπίσουμε είναι το πολιτικό πρόβλημα. Ξεκινάμε από την πόλη. Η πόλις είναι έως τώρα η πιο οργανωμένη μορφή ανθρώπινης κοινωνίας. Οι πόλεις είναι σήμερα δυνάμεις πλανητικές, και ο πλανήτης όλος φαίνεται σαν να είναι μια μικρή πόλη. Επίσημοι φορείς της πολιτικής είναι τα κόμματα και ιδίως το κράτος. Οι μεγάλες επαναστάσεις, δεν φαίνονται στις τεχνικά αναπτυγμένες δυνατές χώρες. Μένουν όμως οι συνεχείς μεταρρυθμίσεις, που είναι και

πρέπει να είναι ριζικές, γιατί είναι αναγκαίες. Μιλάμε σήμερα όλοι μας, σε Ανατολή και Δύση, σε Βορρά και Νότο, για την κοινωνία που παραπαίει. Αυτό το αναγνωρίζουμε σχεδόν όλοι. Πρόβλημα αποτελεί επίσης η δημοκρατία. Η δημοκρατία δεν είναι το καλύτερο πολίτευμα ή το απόλυτο πολίτευμα. Είναι το λιγότερο κακό, και αυτό σημαίνει πως πρέπει να την υπερασπιζόμαστε, γιατί είναι ακριβώς το λιγότερο κακό πολίτευμα. Η εμπειρική δημοκρατία υπακούει σε ένα σύνολο ολιγαρχιών. Ο καπιταλισμός θριαμβεύει με ελεεινό τρόπο παντού. Το ξεπέρασμά του δεν διαφαίνεται στον ορίζοντα. Οι αυτονομαζόμενες σοσιαλιστικές τάσεις μένουν στα πλαίσια του καπιταλισμού.

Πέρα από τον κτηνώδη καπιταλισμό και πέρα από τον υπαρκτό σοσιαλισμό, θα έπρεπε να βαδίσουμε σ' έναν άλλο δρόμο. Ο ορίζοντας της μεγάλης πολιτικής φαίνεται κλειστός. Το πολιτικό παιχνίδι συνεχίζεται. Όμως, πέρα από την μικροπολιτική και τον πολιτικαντισμό, πέρα από την αισιοδοξία και την απαισιοδοξία, πέρα ακόμα από την ελπίδα και την απελπισία, μας ανοίγεται ίσως ένας άλλος δρόμος. Ο δρόμος αυτός δεν είναι σωτήριο, γιατί είναι γεμάτο εμπόδια και αδιέξοδα. Ο μέσος όρος, η κοινοτοπία, η επιπεδότητα πάρα πολύ δύσκολα υπερβαίνονται, και η ανθρωπότητα ολόκληρη έρπει μάλλον, παρά περπατάει. Η πολιτική που υπακούει στην τεχνική γίνεται η ίδια τεχνική της εξουσίας και της διαχείρισης. Είναι άραγε δυνατό να σκεφτούμε, να παίζουμε και να πράξουμε ένα παιχνίδι μεταπολιτικό μέσα στη μεταϊστορία που ήδη έχει αρχίσει να ξετυλίγεται; Και πότε θα γίνει ορατή μια μετατεχνολογική δυνατότητα; Δεν μας είναι δοσμένο ακόμα σήμερα να μιλήσουμε για έναν καιρό μετατεχνολογικό.

Το πέμπτο πρόβλημα είναι το εκπαιδευτικό πρόβλημα. Στους αρχαίους Έλληνες είναι χαρακτηριστικό πως οι δύο λέξεις παιδεία και παιδιά (παιχνίδι) συνδέονται. Σαν η παιδεία να ήταν κάτι που παραπέμπει στο παιχνίδι, όχι μόνο στο παιχνίδι το οποίο παίζουν τα μικρά και τα μεγάλα παιδιά, αλλά το παιχνίδι στη σχέση του με το παιχνίδι του κόσμου. Η σχέση μαθητών-δασκάλων θέλει ριζική αναθεώρηση. Ούτε οι μεν ούτε οι δε μπορούν να κάνουν ό,τι τους περνάει από το κεφάλι. Τα κεφάλια είναι συχνά άδεια. Η παιδεία δεν ανανεώνεται μ' ένα απλό ή σύνθετο πρόγραμμα. Τούτο μπορεί να το επιχειρήσει μόνο ένας δημιουργικός παλμός, συνδέοντας αδιάρηκτα παρελθόν, παρόν και μέλλον, που παίζουν πάντα τρισδιάστατα και μαζί. Ασκώντας οξύτατη κριτική σε όλες τις υπάρχουσες μορφές παιδείας και μη ικανοποιούμενοι από την κριτική, φθάνουμε μπρος στο ερώτημα: τι μορφή και τι περιεχόμενο (μορφή και περιεχόμενο είναι αδιαχώριστα) μπορεί να βρει κάποτε η παιδεία; Δεν θα ήταν δυνατόν να αναπτυχθούν πιο γόνιμες δυνατότητες;

Το πρόβλημα που αρχίζει να τίθεται με τη μητέρα, τους γονείς, τους νηπιαγωγούς, τους δασκάλους, διαπερνάει όλων των ειδών τα σχολεία και φθάνει στα πανεπιστήμια και τα διάφορα ινστιτούτα και κέντρα έρευνας, χωρίς όμως να σταματάει εκεί. Έχουμε ήδη μπει με γρήγορα βήματα στους καιρούς των μορφωμένων και ειδικευμένων ηλιθίων. Ούτε όμως και η σκέτη εξυπνάδα φτάνει. Γιατί σκεφτόμαστε, λοιπόν; Και τί να πράξουμε; Και τα δύο αυτά ερωτήματα, που δεν αποτελούν ούτε ένα ούτε δύο, μένουν ανοιχτά. Δεν διαθέτουμε πια πρότυπα ή μοντέλα που να μας προσανατολίζουν. Τα λόγια και οι πράξεις μας αιωρούνται στο κενό. Το κενό χρειάζεται και αυτό αντιμετώπιση και δεν είναι ένα τίποτα. Είναι η άλλη όψη του κόσμου.

Αντί λοιπόν να χιτίζουμε πύργους πάνω στην άμμο, έχουμε το χρέος, πέρα ακόμα από το εκπαιδευτικό πρόβλημα, να ανοιχτούμε στο πρόβλημα που αφορά το παιχνίδι της παιδείας και της παιδείας. Το ερώτημα αυτό αφορά τόσο τα μικρά παιδιά, όσο και τα μεγάλα παιδιά που είναι οι λεγόμενοι ώριμοι άνθρωποι.

Το έκτο πρόβλημα είναι το πολιτιστικό πρόβλημα ή το πολιτισμικό πρόβλημα. Αρχικά η παιδεία πήγαινε μαζί με την ποίηση, τη σκέψη και την τέχνη. Μετά έγινε αυτό που λέμε κουλτούρα. Η κουλτούρα, το να αντιμετωπίζουμε τα φαινόμενα της ποίησης, της σκέψης, της τέχνης και των άλλων εκδηλώσεων σαν κουλτούρα, σημαίνει ήδη έναν υποβιβασμό τους. Η σκέψη, η ποίηση, η τέχνη δεν υπάγονται σε αυτό που φθηνά και σε παγκόσμιο σχεδόν επίπεδο ονομάζεται κουλτούρα, χωρίς να σκεφτόμαστε τι είναι αυτό που μας λείει και αυτό που μας κρύβει τούτη η λέξη. Κείμενα, έργα τέχνης και μνημεία στέκονται πάντα απέναντί μας και περιμένουν το μέλλον μας και το μέλλον τους. Δεν ζητούν από μας μια απλή απόλαυση, μια κατανάλωση. Παραγωγική επαφή με τον παλμό τους, σημαίνει ότι δεν ανήκουν απλά και μόνο στο παρελθόν. Τίποτα δεν είναι μόνο επίκαιρο. Τίποτα δεν είναι αφηρημένο μέλλον. Κάθε τόπος, κάθε στιγμή του χρόνου είναι παντού και πάντα συγχρόνως παρελθόν, παρόν και μέλλον.

Ο πολιτιστικός ή πολιτισμικός χωροχρόνος, συνδέεται και συγχέεται πολύ συχνά με τον ελεύθερο ψυχαγωγικό χρόνο. Η ψυχαγωγία όμως όταν δεν είναι απλό ή υπερκινητικό παραγέμισμα του άδειου χρόνου, μια επιφανειακή απασχόληση, είναι αγωγή της ψυχής και όχι γρήγορη κατανάλωση φυσικών και

πολιτιστικών αγαθών. Η απασχόληση με μόνο ανθρώπινα και κοινωνικά παιχνίδια μάς κρύβει συνήθως ένα σημαντικότερο και συμπαντικότερο παιχνίδι, που θα προσπαθήσουμε να δούμε παρακάτω. Το πολιτιστικό πρόβλημα ξεπερνάει τα όρια των βιβλιοθηκών, των μουσείων, των χώρων μουσικής, των αρχιτεκτονημάτων. Υπερβαίνει και τους δασκάλους και τους μαθητές, υπερβαίνει και τους δημιουργούς και τους μιμητές ή τους καταναλωτές τους, και τα υπουργεία πολιτισμού και τους πολιτικούς συλλόγους. Δεν μας ζητιέται σήμερα να σχεδιάσουμε ένα πρόγραμμα, αλλά να προσπαθήσουμε να σκεφτούμε σε βάθος την παιδεία: Ίσως πρέπει όμως να ριχτούμε σε μια νέα περιπέτεια, σε μια προσανατολισμένη περιπλάνηση, στενά δεμένη με την παιδεία, σαν μόρφωση και αγωγή, και με το παιχνίδι, όχι το επιφανειακό παιχνίδι, αλλά το παιχνίδι που παίζει ο ίδιος ο κόσμος, μην υπακούοντας σε κάτι που του είναι εξωτερικό, μην υπακούοντας σε μια εξωτερική αρχή.

Δεν θα μπορούσαμε να επεξεργασθούμε μια βαθύτερη σχέση με τη σκέψη, την ποίηση και την τέχνη, σχέση που να μας δίνει καιρία και να μας μεταμορφώνει; Η σκέψη δεν περιορίζεται στη φιλοσοφία και ακόμα λιγότερο στην ιστορία της φιλοσοφίας. Ούτε στην επιστημονική θεωρία και πρακτική. Η καθηγητική φιλοσοφία και η δημοσιογραφική ψευτοφιλοσοφία μένουν ξένες στη σκέψη. Η γλώσσα της σκέψης — μεταμορφωμένος αρχαιοελληνικός λόγος — προσπαθεί να πει και να σκεφθεί το κέντρο της ολόκληρης σχέσης: του ανθρώπου και του κόσμου. Η ποίηση δεν υπάρχει για να μας συγκινεί ανώδυνα ή να μας ρίχνει σε φθηνές φαντασιώσεις. Δεν είναι υποκατάστατο ζωής, αν και έτσι την έχουμε καταντήσει. Μας ανοίγει στον κόσμο, άμα επικοινωνούμε καιρία μαζί της. Περισσότερο από προ-

φορικός ή γραπτός λόγος, η ποίηση αντιστοιχεί στην ποιητικότητα του κόσμου. Η τέχνη δεν αναπτύχθηκε για να ονειροπολούμε βλέποντας, ακούοντας, διαβάζοντας, και να αντιμετωπίζουμε σαν αντικείμενα τα ανοιχτά και πολυδιάστατα έργα της. Ο κουτός τουρισμός που χάσκει μόνο απέναντι στα τοπία και τα μνημεία εμποδίζει κάθε παραγωγική εγρήγορση. Περιηγητές και εκδρομείς δεν κάνουν άλλο, συνήθως, παρά να καταναλώνουν. Τελείως διαφορετική είναι μιά απαιτητική και επικίνδυνη όχι στάση, αλλά σχέση με αυτό που μας προσφέρεται. Η σχέση αυτή ανοίγει δρόμους.

Το έβδομο πρόβλημα που συναντάμε είναι το ερωτικό πρόβλημα. Ήδη στους προσωκρατικούς στοχαστές, ο Εμπεδοκλής είχε πει ότι η φιλότητα (η φιλία) και το νείκος διέπουν όλα τα πράγματα της φύσης, δηλαδή, τότε, του κόσμου· ότι όλα τα φαινόμενα, τα ανθρώπινα και τα μη ανθρώπινα, συνδέονται με μια έλξη και με μια απώθηση. Ο ίδιος ο Φρόνιτ ανέτρεξε δύομιση χιλιάδες χρόνια πίσω, και είδε στις δύο αλληλοσυνδεόμενες και ανταγωνιστικές δυνάμεις, στον έρωτα και στον θάνατο, το ισχυρότερο κίνητρο του ψυχισμού.

Η φιλότητα και το νείκος συνδέουν και αποσυνδέουν τους ανθρώπους. Κυρίως, όμως, αυτό που τους συνδέει με τον κόσμο, είναι και αυτό που τους χωρίζει από τον κόσμο. Μιλάμε σήμερα, φλυαρούμε μάλλον, για σεξουαλικότητα, για φύλο, για αγάπη, για έρωτα, για συντροφικότητα, για φιλία. Όλες αυτές οι έννοιες όμως μένουν στενές και βασίζονται σε μια ψυχολογιστική αντίληψη του ανθρώπου. Ούτε οι σεξουαλικές σχέσεις, ούτε οι ερωτικοί δεσμοί, ούτε η όποιας μορφής οικογένεια και τα τεράστια προβλήματά της, εξαντλούν το ερωτικό πρόβλημα, την

ερωτική διάσταση, πηγή ζωής και ανησυχίας. Η ερωτική διάσταση είναι δυνατότερη από εμάς, μας διατρέχει και δε χάνει ποτέ τη συνάφειά της με το θάνατο. Ο θάνατος δεν είναι τόσο το τέρμα της ζωής, αλλά εκδηλώνεται κάθε στιγμή, και τόσο ολόκληρη η ζωή —αν υποθέσουμε πως ξέρουμε τι ονομάζουμε έτσι, τι εννοούμε με τη λέξη ζωή—, όσο και η ερωτική ζωή απαιτούν από μας τους ανθρώπους, τους θνητούς, να ζούμε όσο γίνεται πιο έντονα, συγκατοικώντας πάντοτε με τον έρωτα και το θάνατο, ανοιγμένοι στη μοίρα μας. Η ερωτική διάθεση και διάσταση κατευθύνεται και περιορίζεται από τους θεσμούς. Δεν υπάρχει κοινωνία χωρίς θεσμούς. Η ερωτική ορμή όμως διασπάει, ανατρέπει τους θεσμούς. Ξεπερνάει τα ζεύγη, το γάμο, την οικογένεια, τις συνθήκες και το κατεστημένο. Θα έπρεπε να ειπωθεί για την ερωτική ορμή αυτό που θα προσπαθήσουμε να δούμε λίγο αργότερα για την ακραία στοχαστική προσπάθεια. Η ερωτική διάσταση έχει μέσα της, περιέχει στοιχεία παρανομίας. Η πάλη των τάξεων έχει πάρα πολύ αμβλυωθεί. Η πάλη των φύλων συνεχίζεται, έχει μάλιστα οξυνθεί. Οι γυναίκες περνούν στην έφοδο. Η εποχή τις ευνοεί. Οι γυναίκες ορμούν με τον τρόπο τους να κατακτήσουν το Όλον και φθάνουν και αυτές στο Τίποτα· ίσως το επόμενο βήμα τις οδηγήσει σχεδόν ως την καρδιά του Τίποτα. Και το μεθεπόμενο βήμα; Αυτό μένει ακόμα μετέωρο.

Αν μας είναι δοσμένη, όχι χωρίς αντιθέσεις, μια ανδρόγυνη ή ερμαφρόδιτη ανισόρροπη ισοροπία, πώς θα ήταν δυνατή η οικοδόμηση και η λειτουργία αυτής της φιλικότητας, της γεμάτης από διαφορές; Η διαδεσμότητα προς τον έρωτα-και-το θάνατο κάνει τον ερωτηματικό έρωτα και την αγωνιστική φιλικότητα να μην χαρακτηρίζονται από την αναζήτηση της ιδιοκτη-

σίας και της κυριαρχίας. Μένει πάντοτε δυνατή η συνάντηση της προσφοράς που αποδεχόμαστε με τη δική μας προσφορά, στην αδιάρρηκτη σχέση που ενώνει το παιχνίδι που διαπερνά τον άνθρωπο με το παιχνίδι του κόσμου. Αλλά η προσφορά συγχρόνως αποσύρεται, και η δική μας προσφορά δεν παύει να είναι λειψή. Ανοίγοντας ένα δρόμο που μας ανοίγεται, θα μπορούσαμε ωστόσο να προσανατολισθούμε προς αυτό το φωτεινό άνοιγμα που κρύβει το ίδιο του το σκοτάδι. Με το σώμα, την ψυχή, το νου μας, αναπόσπαστα. Χωρίς να περιμένουμε πως με τον τρόπο αυτό θα φθάσουμε στην άφατη ευτυχία. Κάθε δημιουργική χαρά εμπερικλείει και μια αναπόφευκτη λύπη.

Τα επτά πρώτα προβλήματα ζητούν τον παλμό τους. Το ένα πρόβλημα δεν έρχεται στο τέλος, δεν έρχεται αφού έγινε όλη η προεργασία, αλλά υπάρχει ήδη από την αρχή. Κρύβεται μέσα στις εμφανίσεις των σχέσεων ανθρώπου και κόσμου. Είναι δηλαδή το έσχατο πρόβλημα, και μαζί και το πρώτο πρόβλημα, αυτό που διαπερνάει όλα τα άλλα. Ός τώρα η ανθρώπινη σκέψη πήρε μια μορφή, στη Δύση τουλάχιστον, φιλοσοφική, μεταφυσική, οντολογική. Η φιλοσοφία η ίδια, η μεταφυσική, η οντολογία, ανοίγοντας το πρόβλημα του είναι, συγχρόνως το έκλειναν, δίνοντας μεγαλειώδεις, μεγαλοφυείς και μάλλον δογματικές απαντήσεις. Εμείς βρισκόμαστε πάλι (λέω «πάλι», που σημαίνει με άλλο τρόπο από τους πρώτους στοχαστές) απέναντι στο στοχαστικό πρόβλημα, δηλαδή στο ανοιχτό πρόβλημα ή στο ερώτημα τού ανοίγματος. Και οι στοχαστές που τραντάζουν τα θεμέλια ενέχουν στοιχεία παρανομίας.

Στόχος του λόγου, της σκέψης και του στοχασμού δεν είναι ο άνθρωπος, δεν είναι ο θεός, δεν είναι η φύση, είναι ο κόσμος.

Το πρόβλημα του Θεού, ο Θεός-πρόβλημα ανήκει επίσης στο πρωταρχικό και τελικό πρόβλημα, υπάγεται σ' αυτό, όπως και η πίστη και η μη-πίστη. Ο Θεός όμως δεν στέκεται εκεί που στέκεται, γι' αυτούς στους οποίους μιλάει, έξω από τον κόσμο, αλλά ο ίδιος είναι Θεός του κόσμου: όπως όλα τα δημιουργήματα, γεννιέται, αναπτύσσεται και πεθαίνει. Το στοχαστικό πρόβλημα είναι το βαδύτερο πρόβλημα της εποχής μας. Το στοχαστικό πρόβλημα, αυτό που τρέφει ποιητικά την σκέψη και την δράση, δεν είναι καν πρόβλημα. Τα προβλήματα γυρεύουν λύσεις και απαντήσεις που μένουν κι αυτές προβληματικές. Πέρα από το πρόβλημα, ξετυλίγεται το ερώτημα, σαν άνοιγμα σ' αυτό που μας καλεί. Το αγνοεί όμως η εποχή. Του στρέφει μάλιστα τα νώτα, κλείνεται απέναντί του. Η εποχή κάνει ό,τι μπορεί. Η εποχή, ισχυρότερη από τους ανθρώπους της εποχής, κάνει ό,τι μπορεί για να μην ακουστούν παραγωγικά εκείνοι που το θέτουν. Ζητάμε λύσεις, ζητάμε μια ικανοποίηση στην ανησυχία μας, στην αγωνία μας, και τελικά φράζουμε τις ίδιες τις δυνατότητες που μας διαπερνούν και ξεπερνούν. Το άνοιγμα, για το οποίο μιλάω, είναι το άνοιγμα του κόσμου προς εμάς, το άνοιγμά μας στον κόσμο. Ο κόσμος δεν είναι μόνο το φυσικό και το αστρονομικό σύμπαν συν το κοινωνικο-ιστορικό σύνολο. Ο κόσμος δεν είναι, όπως είναι εδώ τα αντικείμενα που είναι εμπρός μας, ή οι άνθρωποι-υποκείμενα που είναι αυτή τη στιγμή απέναντί τους. Ο ίδιος ο διαχωρισμός σε υποκείμενο και αντικείμενα καλύπτει μια βαδύτερη σχέση. Ο κόσμος ούτε είναι, ούτε υπάρχει. Τι κάνει λοιπόν; Ξετυλίγεται σαν άνοιγμα, σαν παιχνίδι, σαν περιπλάνηση. Ο κόσμος δεν υπακούει σε κανόνες, ούτε θεϊκούς ούτε ανθρώπινους. Όλα τα ονόματα, όλα τα νοήματα και όλες οι ανοησίες, όλοι οι κανόνες, όλες οι πράξεις μας και

οι πίστες μας είναι, μένουν ενδοκοσμικά. Η ανοιχτή σπείρα του κόσμου τα περιέχει, τα θρυμματίζει και τα υπερβαίνει. Πως μπορούμε να πούμε μερικές λέξεις για τον κόσμο, όχι με την έννοια που λέμε ο κόσμος θέλει τούτο ή το άλλο πράγμα. Ο κόσμος δεν είναι το σύνολο όλων των εμφανιζομένων πραγμάτων, προσώπων, έργων, φαντασιακών σχημάτων. Ύπνοβάτες περπατάμε στην άκρη του γκρεμού μέσα στον κόσμο τον μικρό, αδιάφοροι για τον κόσμο τον απέραντο και την άβυσσό του. Και τι στίλ ζωής, σκέψης και πράξης θα αντιστοιχούσαν σε αυτό το άνοιγμα; Δεν υπάρχουν κοσμοσωτήριες προτάσεις. Εκεί που τίθενται τα ερωτήματα τα οποία υπερβαίνουν κατά πολύ τα προβλήματα, εκεί αινιγματικά εμφανίζονται ανοιχτοί δρόμοι.

Ο κόσμος, ο χρόνος, το παιχνίδι, το άνοιγμα, λένε το αυτό και όχι το ίδιο. Το αυτό είναι το αιωρούμενο κέντρο της ολόκληρης σχέσης ανθρώπου-και-κόσμου. (Δεν ξεκινάμε από το συγκεκριμένο, το χειροπιαστό, το ειδικό, το ανθρώπινο για να φτάσουμε στο γενικό, το οικουμενικό, στον κόσμο. Ούτε όμως ο κόσμος λέγεται και οικοδομείται χωρίς τον άνθρωπο, ή αυτό που ίσως κάποτε τον διαδεχθεί). Το αυτό περιέχει και την ετερότητα, τη διαφορά, ενώ το ίδιο είναι ταυτολογικό. Ο κόσμος, ο χρόνος, το παιχνίδι, το άνοιγμα: λέξεις που λένε το αυτό, λένε τον κόσμο στην περιπλάνησή του. Περιπλάνηση δεν είναι να πηγαίνουμε χωρίς να ξέρουμε που πηγαίνουμε. Δεν αποτελεί ούτε πλάνη ούτε λάθος. Ο προσανατολισμός της μας περιλαμβάνει.

Στον κόσμο ανήκει επίσης αδιάσπαστα το κενό και το μηδέν. Μας εμφανίζεται και μένει αόρατο, γιατί ποτέ δεν βλέπουμε το κενό, το μηδέν. Αυτό που προσπαθούμε να πούμε και να σκεφτούμε και που μένει άρρηκτο και άσχεφτο, αυτό που διαπερνά-

ει χωρίς να το ξέρουμε όλες τις σκέψεις μας και τις πράξεις μας, αυτό που ονομάζω το αυτό εμπνέεται από και εμπνέει μια κεντρική και παρά πολύ δυνατή διάθεση. Με το «διάθεση» δεν εννοώ μια ψυχολογική διάθεση, που στενεύει στην κλίμακα των ψυχολογικών ή ψυχαναλυτικών εξηγήσεων ή ερμηνειών. Κυριαρχεί πάντα μια διάθεση. Είτε κάποιος είναι μόνος, άντρας ή γυναίκα, παρέα ή ομάδα, ή και εποχή, κυριαρχεί πάντα μια διάθεση, που συναντιέται με τη διάσταση της εποχής στην οποία δεν ξέρουμε ακριβώς πώς να ανταποκριθούμε, γιατί δεν της ανοιγόμαστε επαρκώς.

Το αυτό δεν μας ανήκει. Δεν είναι ιδιοκτησία μας. Εμείς οι άνθρωποι, οι θνητοί, είμαστε αυτοί που ανήκουμε στο αυτό. Το αυτό, υπογραμμισμένο, εμφανίστηκε, πάντοτε κρυπτικά, σαν ένδεη φύση, σαν παντοδύναμος θεός, σαν κυρίαρχος άνθρωπος, υποκειμένο των αντικειμένων, τέλος σαν κοινωνία των ανθρώπων. Με τη φύση, το θεό, τον άνθρωπο και την κοινωνία έχουμε τις κυρίαρχες μορφές της εμφάνισης του Αυτού. Μαζί με κάθε εμφάνιση όμως πηγαίνει και μια εξαφάνιση. Ήδη από τρεις-τέσσερις αιώνες έχουν αρχίσει να υποχωρούν η φύση, ο θεός, ο άνθρωπος, και στη θέση τους να μπαίνει, χωρίς να το θέλουμε και χωρίς να ξέρουμε τι κάνουμε άμα την επεξεργαζόμαστε και άμα αυτή μας επεξεργάζεται, η τεχνική.

Η τεχνική δεν είναι μια δύναμη σαν τις άλλες. Η τεχνική διέπει την εποχή μας και θα διέπει τους επόμενους αιώνες. Δεν μπορούμε να δούμε ακόμα καθαρά πέρα από αυτήν. Δεν πρέπει ούτε να τη φοβόμαστε σαν να είναι ένας διάβολος, ούτε να την προσκυνούμε σαν να είναι θεός. Φιλική σχέση με την τεχνική σημαίνει μια φιλικότερη συμμετοχή μας στην τεχνική, μια μετουσίωση της βίας η οποία κυριαρχεί στην εποχή μας σε όλα τα

φαινόμενα, και μια φιλικότητα στις σχέσεις του ανθρώπου με τον εαυτό του, με τους άλλους, με τα φαινόμενα, τα πράγματα, με τον κόσμο.

Το αυτό, όπου ενώνονται και μεταμορφώνονται, όπου εμφανίζονται η εμφανιζόμενη και εξαφανιζόμενη φύση, ο αποτραβηγμένος θεός, ο άνθρωπος και η κοινωνία, αλαζονικοί και κατακερματισμένοι, είναι το κέντρο της ολόκληρης σχέσης ανθρώπου και κόσμου. Ο κόσμος «είναι» το διακύβευμα του ανθρώπου και ο άνθρωπος το διακύβευμα του κόσμου. Το διακύβευμα αυτό είναι ενιαίο και πολυδιάστατο. Αποτελεί το, με εισαγωγικά και χωρίς εισαγωγικά, υπέρτατο άνοιγμα, το ύπατο διακύβευμα.

KOSTAS AXELOS

Né le 26 juin 1924 à Athènes. Suit, parallèlement à ses études dans un lycée grec, l'enseignement de l'Institut français d'Athènes et de l'Ecole allemande. La Faculté dite de philosophie ne dispensant pas un enseignement de la philosophie satisfaisant, il s'inscrit à la Faculté de droit. Mais la guerre l'oriente vers la politique: sous l'occupation allemande et italienne prend une part active à la Résistance et ensuite à la guerre civile –dans laquelle les Anglais s'engagent militairement– comme organisateur, journaliste et théoricien communiste (1941-1945). Se fait exclure du P.C. et est condamné à mort par une cour martiale.

S'installe fin 1945 à Paris. Poursuit des études de philosophie à la Sorbonne. De 1950 à 1957, il est chercheur au Centre national de la recherche scientifique (section philosophie). Ensuite, jusqu'en 1959, il continue à travailler à ses thèses, comme attaché de recherches à l'Ecole pratique des hautes études. De 1962 à 1973, il enseigne la philosophie à la Sorbonne. Publie –d'abord en grec, ensuite et principalement en français, mais en allemand aussi– des écrits, traduits au total en seize langues, et donne des conférences un peu partout dans le monde. La plupart de ses textes et de ses conférences sont incorporés dans ses livres.

Son premier livre –des écrits de jeunesse– les *Essais philosophiques*, paraît à Athènes en 1952, où il fait paraître, en grec aussi, *Que penser? Que faire?* en 1993.

Collaborateur, rédacteur puis rédacteur en chef de la revue *Arguments* (1956-1962), fonde et dirige depuis 1960 la collection «Arguments» aux Editions de Minuit.

Soutient en 1959 ses thèses de doctorat en Sorbonne,

publiées aux Editions de Minuit: *Marx penseur de la technique* (1961) et *Héraclite et la philosophie* (1962). Ce sont les deux premiers volumes d' une trilogie, «Le déploiement de l' errance», dont le troisième est constitué par *Vers la pensée planétaire* (1964). Publie ensuite en allemand *Einführung in ein Künftiges Denken –Introduction à une pensée future–* chez Niemeyer, Tübingen, 1966.

La deuxième trilogie, «Le déploiement du jeu», également aux Editions de Minuit, est constituée par la *Contribution à la logique* (1977), *Le jeu du monde* (1969) et *Pour une éthique problématique* (1972). La troisième, «Le déploiement d' une enquête», comprend *Arguments d' une recherche* (1969), *Horizons du monde* (1974), *Problèmes de l' enjeu* (1979). En 1973 paraît un court volume d' *Entretiens* (Montpellier, Fata Morgana).

Puis viennent: *Systématique ouverte* (1984), *Métamorphoses* (1991), *Lettres à un jeune penseur* (1996), *Notices «autobiographiques»* (1997), aussi aux Editions de Minuit.

Remontant à la pensée poétique d' Héraclite et à travers l' histoire mondiale de la pensée, il s' efforce de promouvoir, en scrutant l' horizon de l' errance, une nouvelle pensée du *jeu* de la totalité fragmentaire, pensée historique et systématique, ouverte et multidimensionnelle, questionnante et planétaire, affrontant l' enjeu de l' ère de la technique. Le Monde, qui devient après 1984 le *monde* demeure le problème, plutôt la *question* sur laquelle reste axée sa pensée indissolublement liée à l' expérience individuelle et historico-mondiale: sont interrogées ses différentes instances et notre rapport à lui. Par-delà la clôture, se trouve proposée une ouverture.

Τυπώθηκε
σε 500 αντίτυπα
τον Οκτώβριο
του 2000
στα Τυπογραφεία
Γ. Δούβαλη - Ε. Αποστόλου,
28ης Οκτωβρίου 41,
Ιωάννινα